

בלעם הקוסם והנביא

הזמנתו של בלעם הקוסם

תיאורו של בלעם כפי שמופיע בתחילת פרשת בלק בפרק כ"ב, ניתן על ידי בלק המזמין לקלל את ישראל. הוא מתואר כמי שברכותיו וקללותיו מתקיימים. לאחר התיאור שבפסוק ו', מתוארים הזקנים הנשלחים אל בלעם, כנושאי קסמים.

(ו) וַעֲתָה לְכֵה-נָא אֶרֶה-לִּי אֶת-הָעַם הַזֶּה כִּי עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוֹלִי אוֹכֵל נֶכֶה-בּוֹ וְאֶגְרֹשׁוֹ מִן-הָאָרֶץ

כִּי יֵדַעְתִּי אֶת אֲשֶׁר-תִּבְרָךְ מִבְּרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר:

(ז) וַיִּלְכֹּד זִקְנִי מוֹאֵב וְזִקְנִי מִדָּן וְקִסְמִים בִּידָם וַיָּבֹאוּ אֶל-בָּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דְּבַר־בָּלֶק:

הקסמים מזכירים לנו בהכרח את הגדרתו של בלעם כקוסם, בתיאור הריגתו של בלעם בפרק י"ג שבספר יהושע,

(כב) וְאֶת-בָּלְעָם בֶּן-בְּעֹר הַקּוֹסֵם הִרְגוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּחֶרֶב אֶל-חִלְיָהֶם:

למרות האמור לעיל, חכמים ציינו שבלעם הגיע לדרגת נבואה שהשתוותה לדרגתו של משה רבנו, ואולי אף עלתה עליה. חכמים למדו זאת מפסוק י' שבפרק סיום התורה,

(י) וְלֹא-קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדָעוּ ה' פָּנִים אֶל-פָּנִים:

וכך מצינו בספרי לפרשת וזאת הברכה בפיסקא שנ"ז,

(י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם. ואיזה זה?

זה בלעם בן בעור.¹

הקוסמים והנביאים בתורה

בפרשת שופטים בפרק י"ח, מוצאים אנו את האיסור ללכת אחר הקוסמים. הקוסמים מוזכרים ביחד עם מקריבי בניהם למולך וביחד עם חוברי החבר, עם השואלים באוב ועם הדורשים אל המתים.

¹ מהמשך המדרש נראה שחכמים ראו את נבואת בלעם כעדיפה על נבואתו של משה. הם המשיכו את שניהם לטבחיו של המלך. משה ובלעם נמשלו למי שמבשלים עבור המלך. בלעם עדיף על משה, מאחר והוא גם מצוי בהוצאות של המטבח. וכך נאמר בהמשך המדרש: 'אלא הפרש יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם. משה לא היה יודע מי מדבר עמו, ובלעם היה יודע מי מדבר עמו, שנאמר (במדבר כד טז) נאם שומע אמרי אל. משה לא היה יודע מתי מדבר עמו עד שנדבר עמו, ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו, שנאמר ויודע דעת עליון. משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד, שנאמר (דברים ח כח) ואתה פה עמוד עמדי. ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל, שנאמר (במדבר כד ד) מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים. משל למה הדבר דומה, לטבחיו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו'.

האיסור להידרש אל הקוסמים מנומק בתביעה לעבוד את ה' בתמימות, כפי שנזכר בפסוק י"ג, **תמים תהיה עם ה' א-להיך**.²

התורה גם מנגידה את הפניה אל הקוסמים, עם הציות הנדרש לנביאי ה', כמתואר בפסוק ט"ו. **נביא מקרבך מאחריך כמני יקים לך ה' א-להיך אליו תשמעו**: וכך מפורטים הדברים בפרק י"ח, (ט) **כי אתה בא אל-הארץ אשר-ה' א-להיך נתן לך לא-תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם: (י) לא-ימצא בך מעביר בנו-ובתו באש קסם קסמים מעוגן ומנחש ומכשף: (יא) וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל-המתים: (יב) כי-תועבת ה' כל-עשה אלה ובגלל-התועבת האלה ה' א-להיך מוריש אותם מפניך: (יג) תמים תהיה עם ה' א-להיך: ס** (יד) **כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל-מעננים ואל-קסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' א-להיך: (טו) נביא מקרבך מאחריך כמני יקים לך ה' א-להיך אליו תשמעו**:

על פי האמור, נמצא שהקוסמים נבדלים מהנביאים בשני נושאים מהותיים.
1. הקוסם הוא האנטי תזה של התמימות. מי שתמים עם ה', מאמין שהקב"ה מוביל את עולמו בצדק, כפי שנאמר בשירת האזינו, 'הצור תמים פועלו כי כל דרכיו משפט'. לעומתו סבור הקוסם שגם בורא העולם כפוף לעולם המאגיה, ושכוחו של הקוסם לכפות על הבורא לנהוג על פי רצונו.
2. התגלותו של הקב"ה נעשית על ידי נביאיו בלבד, ולא על ידי קוסמים.

הקוסם מצטיין בכך שהוא משתמש בכלים שנראים כמלאכותיים, שאין להם קשר מהותי עם החלטותיו והיגדיו של הקוסם. והטיב לתאר זאת רש"י בפירושו לקטע מפרשת שופטים שצוטט לעיל. ואלה דבריו, קוסם קסמים - איזהו קוסם, האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך. וכן הוא אומר, עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (הושע ד, יב):
מעון - רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות, שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל. וחכמים אומרים אלו אוחזי העינים:
מנחש - פתו נפלה מפיו, צבי הפסיקו בדרך, מקלו נפל מיד (ומהם יש להסיק כיצד לנהוג).
(יא) וחבר חבר - שמצרף נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד:
ושאל אוב - זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו:
וידעני - מכניס עצם חיה ששמה ידוע, לתוך פיו, ומדבר העצם על ידי מכשפות:
ודורש אל המתים - כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגולת:

² ולכך כיוון גם רש"י בפירושו לפסוק י"ג, תמים תהיה עם ה' א-להיך - התהלך עמו בתמימות ותצפה לו. ולא תחקור אחר העתידות, אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות, ואז תהיה עמו ולחלקו:

נמצא שהקוסם מתואר כפעיל. בקשתו לכפות את רצונו על בורא העולם, או להבדיל על אלילי העולם, מחייבת אותו לעשות פעולות של הכנה. לעומת הקוסם הנביא מצפה להתגלותו של ה', ובדרך כלל יוזמת ההתגלות באה מהקב"ה.³

קוסמים וקרבנות

למרות האמור נראה שיש מעשה אחד, המשותף הן לקוסמים והן לעובדי ה', והכוונה היא להקרבת קרבנות. הקרבת הקרבנות היא ביטוי טבעי לקשר עם הקב"ה. קשר זה מוכר ללומד עוד מימי קין והבל, מימי נח ומסיפורי האבות. גם הקוסמים השתמשו בקרבנות כחלק מההליכים המאגיים שלהם. נראה שלכך כיוונה התורה בציווי לבני ישראל החונים במדבר, לרכז את קרבנותיהם דווקא במשכן. הריכוז מבטיח שמקריבי הקרבן לא יקריבו קרבנותיהם לשעירים, המסמלים את עבודת הקוסמים. וכך מצינו בפרשת אחרי מות בפרק י"ז,

(ה) לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם זִבְחִים עַל־פְּנֵי הַשֹּׁדֶה וְהִבְיָאֻם לַה' אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים לַה' אוֹתָם: (ו) וְזָרַק הַכֹּהֵן אֶת־הַדָּם עַל־מִזְבֵּחַ ה' פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַקָּטִיר הַחֹלֵב לָרִיחַ נִיחֹם לַה': (ז) וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לְשִׁעִירִם אֲשֶׁר הֵם זָנִים אַחֲרֵיהֶם חֲקַת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹאת לָהֶם לְדֹרֹתָם:

בלעם קוסם או נביא

לאחר שתיארנו את ההבדלים שבין הקוסמים לנביאים, ננסה לבחון את התנהלותו של בלעם. על פי הקריאה הפשוטה, נראה שבלק וזקני מדין פונים אל בלעם כקוסם, שבידו לכפות רצונו על בורא עולם. בלעם לא נענה להם, מאחר ונראה שאינו משוכנע שיוכל לעמוד בציפיות שלהם ולקלל את ישראל. תגובתו המיידית לשליחיו של בלק מחייבת אותו לתקשר עם הקב"ה ולקבל את רשותו לקלל את העם. יש בתגובה זו הודאה במגבלותיו שלו כקוסם, ואולי אף מעבר מסוים לתיפקודו כנביא. שהרי בלעם בטוח שיוכל לתקשר עם הקב"ה, כפי שנהגו גדולי הנביאים. וכך עונה להם בלעם בפרק כ"ב,

(ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלֵּילָה וְהִשְׁבַּתִּי אֲתֶכֶם דָּבָר כְּאֲשֶׁר יִדְבֹּר ה' אֵלַי וַיֵּשְׁבוּ שְׂרֵי־מוֹאָב עִם־בָּלָעַם: (ט) וַיָּבֹא אֶל־לֵהִים אֶל־בָּלָעַם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ:

נראה שבלעם ממשיך לנוע על הקו המתוח שבין הקוסם לנביא. לאחר שהקב"ה אוסר עליו ללכת, הוא נכנע. תשובתו לזקני מואב ומדין ברורה,

³ רמב"ם בפרק י' מהלכות יסודי התורה, עומד אף הוא על ההבדל שבין הנביא לקוסם. לשיטתו ההבדל ביניהם נובע מיכולתם לצפות את העתידות. הנביא מסוגל לכך, ואילו הקוסם לא.

(יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בָּלַעַם לֹא תִלָּךְ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת־הָעָם כִּי בְרוּךְ הוּא: (יג) וַיֵּקֶם בָּלַעַם בְּבֹקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלַק לָכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן ה' לַתִּתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם:

אך כשמגיעה אליו המשלחת הנוספת, עובר בלעם שוב למעמד של קוסם, המנסה לעצב את רצונו של הקב"ה. הוא אמנם משיב גם למשלחת החדשה שעליו לקבל רשות מהקב"ה, אך הוא מוכן לנסות שוב, כמי שמאמין שבכוחו לשנות את רצון הבורא. ואכן נראה שהקב"ה נענה לפנייתו השניה, ומתיר לו ללכת עם המשלחת השניה.

(יח) וַיַּעַן בָּלַעַם וַיֹּאמֶר אֶל־עַבְדִּי בָלַק אִם־יִתֶּן־לִי בָלַק מָלֵא בֵּיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכֵל לַעֲבֹר אֶת־פִּי ה' אֶל־הִי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדוֹלָה: (יט) וַעֲתָה שָׁבוּ גַם בָּזָה גַם־אַתֶּם הַלֵּילָה וְאַדְעָה מִה־יֹּסֵף ה' דִּבֶּר עִמִּי: (כ) וַיָּבֹא אֶל־הִימָּוֹת אֶל־בָּלַעַם לֵילָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרָא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוֹם לָךְ אַתֶּם וְאַף אֶת־הַדִּבָּר אֲשֶׁר־אָדַבֵּר אֵלַיךְ אֵתוֹ תַּעֲשֶׂה:

העימות עם האתון

חמישה עשר הפסוקים העוקבים (כ"א-ל"ה), בהם מתואר מסעו של בלעם אל בלק, הוגדרו על ידנו כסיפור קוטע סיפור. ניתן היה לוותר על סיפור זה, מבלי לשבש כלל את סיפור המסגרת של הזמנת בלעם על ידי בלק. בפסוקים אלה מודגשים הקשיים שמלאך ה' מציב בפני בלעם. האתון רואה את המלאך, כשמראה המלאך נמנע מבלעם. בלעם נחות מאתונו בכל הקשור להתגלות המלאך. סיפור קוטע זה מלמד שכוחותיו של הקוסם, כמו גם ההתגלות של הקב"ה אל נביאיו, נתונים כולם בידי הקב"ה. מסר זה מופנה אל בלעם עצמו, כמו גם אל הקורא ואל הלומד.

הנאום הראשון

במפגש הראשון של בלעם עם בלק המלך המזמין, שב בלעם ומצהיר שהוא שופרו של הקב"ה. נראה שלמרות הצהרה זו, הוא מאמין שיוכל לשוב ולעצב את רצון הבורא, ואולי אף לבטא את קללותיו. בהתאם, הוא פונה לבנית שבעה מזבחות הצופות אל קצה העם, עליהם מוקרבים שבעה פרים ושבעה אילים. ההתבוננות בקצה העם והקרבת הקרבנות על שבעה מזבחות, מרמזות על פנייתו של בלעם לקסמים. לאחר שבלעם מעלה את הקרבנות ביחד עם בלק, הולך הוא לדרכו בתקווה להתגלות הקב"ה. ההתגלות המבוקשת אינה נבואה, אלא פגישה מעין מקרית, אולי יקרה ה' לקראתי. וכך מתארת זאת התורה בסוף פרק כ"ב,

(לח) וַיֹּאמֶר בָּלַעַם אֶל־בָּלַק הִנֵּה־בָאתִי אֵלַיךְ עֲתָה הִיכַל אוֹכֵל דִּבֶּר מְאוּמָה הַדִּבָּר אֲשֶׁר יֵשִׁים אֶל־הִימָּוֹת כִּפִּי אֵתוֹ אָדַבֵּר: (לט) וַיֵּלֶךְ בָּלַעַם עִם־בָּלַק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֲצוֹת: (מ) וַיַּזְבֵּחַ בָּלַק בֶּקָר וַיִּצָּא וַיִּשְׁלַח לְבָלַעַם וְלִשְׁרָיִם אֲשֶׁר אֵתוֹ: (מא) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלַק אֶת־בָּלַעַם וַיַּעֲלֵהוּ בְמֹזַל בָּעַל וַיֵּרָא מִשָּׁם קֶצֶה הָעָם: (פרק כ"ג) (א) וַיֹּאמֶר בָּלַעַם אֶל־בָּלַק בְּנֵה־לִי בָזָה שְׂבָעָה מִזְבְּחֹת וְהִכֵּן לִי בָזָה שְׂבָעָה פָּרִים וְשְׂבָעָה אֵילִים: (ב) וַיַּעַשׂ בָּלַק כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר בָּלַעַם וַיַּעַל בָּלַק וּבָלַעַם פָּר וְאֵיל בְּמִזְבֵּחַ:

(ג) וַיֹּאמֶר בַּלְעָם לְבָלֶק הֲתִיצֵב עַל-עֲלֹתָיְךָ וְאֶלְכָה אוֹלִי יִקְרָה ה' לְקִרְאָתִי וְדִבֶּר מִה־יִּרְאַנִי וְהִגִּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שָׁפִי: (ד) וַיִּקְרָא אֶל-הַיָּהוּם אֶל-בַּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת-שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחוֹת עֲרֹכְתִי וְאָעַל פֶּר וְאֵיל בַּמִּזְבֵּחַ: (ה) וַיִּשָּׁם ה' דְּבַר בְּפִי בַלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל-בָּלֶק וְכֹה תִדְבָּר:

התורה מציינת בפסוקים ד' וה' שקב"ה אכן התגלה לבלעם בדרך ארעית ומקרית, וחייבו לומר לבלק את נאumo הראשון. בחינת לשונו של הנאום הראשון, מורה שיש בו כנראה בעיקר מהרהורי לבו של בלעם. כך פותח הוא את נאumo בתאור הזמנתו על ידי בלק, ובתאור רצונו למלא אחר בקשת בלק לקלל את ישראל כקוסם. אך בלעם מודה שאין הוא יכול למלא את המצופה ממנו. וכך פתח את נאumo,

(ו) וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נָצַב עַל-עֲלֹתָיו הוּא וְכָל-שָׂרָיו מוֹאָב: (ז) וַיֵּשָׂא מִשְׁלֹ וַיֹּאמֶר מִן-אַרְם יִנְחֲנִי בָלֶק מֶלֶךְ-מוֹאָב מִהַרְרֵי-קָדִים לָכֹה אָרָה-לִּי יַעֲקֹב וְלָכֹה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל: (ח) מָה אֶקְבֵּל לֹא קֶבֶה אֵל וּמָה אֶזְעַם לֹא זַעַם ה':

גם המשך נאumo הראשון מעלה את הבעייתיות אליה נקלע בבואו לקלל את ישראל. בני ישראל אינם נשלטים על ידי הקסמים. הם שוכנים לבדם, וחוקי המאגיה לא חלים עליהם. בלעם מסיים בציון מספרם הגדול של בני ישראל, וברצונו להצטרף לאחריתם ולגורלם.

(ט) כִּי-מֵרָאשׁ צָרִים אָרְאֵנוּ וּמִגְבָּעוֹת אֲשׁוּרֵנוּ הֵן-עִם לְבָדָד יִשָּׁן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב: (י) מִי מִנֶּה עֹפֵר יַעֲקֹב וּמִסֹּפֶר אֶת-רֹבַע יִשְׂרָאֵל תִּמְתַּת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתִהְיֶי אַחֲרִיתִי כְמֹהוּ:

דבריו של בלעם, יותר משיש בהם ברכה לישראל, יש בהם הודאה שהקסמים לא חלים על ישראל כלל. למרות שאין בנאום הראשון כמעט דברי נבואה, גורם הנאום להתמרמרותו הגדולה של בלק. (יא) וַיֹּאמֶר בָּלֶק אֶל-בַּלְעָם מָה עָשִׂיתָ לִּי לְקַבֵּל אִיבִי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בִּרְכָתְךָ בְּרָךְ: (יב) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶת אֲשֶׁר יֵשִׁים ה' בְּפִי אֶתּוֹ אֶשְׁמֵר לְדָבָר:

נמצא שנאumo הראשון של בלעם מבטא את הליכתו של בלעם אל הקסמים, ואת ההודאה שהקסמים לא חלים על בני ישראל כלל.

הנאום השני

למרות הכשלון של בלעם בנאumo הראשון, תומך בו בלק לשאת את נאumo השני. גם כאן פונים שניהם אל דרך הקוסמים. בלק בונה שבעה מזבחות, ומעלה את בלעם למקום ממנו יוכל לראות את קצה העם בלבד. גם כאן מבקש בלעם שהקב"ה יקרה אליו.

(יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלֶק לֶךְ-לָכֹה-נָא אִתִּי אֶל-מְקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אָפֶס קִצְהוֹ תִרְאֶה וְכָלֹ לֹא תִרְאֶה וְקִבְנוֹ-לִי מִשָּׁם: (יד) וַיִּקְחֵהוּ שָׂדֶה צִפִּים אֶל-רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחוֹת וַיַּעַל פֶּר וְאֵיל בַּמִּזְבֵּחַ: (טו) וַיֹּאמֶר אֶל-בָּלֶק הֲתִיצֵב כֹּה עַל-עֲלֹתָיְךָ וְאֶנְכִּי אֶקְרָה כֹּה:

כמו בנאום הראשון, מתגלה הקב"ה אל בלעם בדרך מקרית, ומחייבו לשוב אל בלק ולומר לו את דברי נאומו.

(טז) וַיִּקְרָא ה' אֶל-בִּלְעָם וַיִּשֶׁם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל-בָּלַק וְכֹה תִדְבֹּר: (יז) וַיָּבֹא אֵלָיו וְהָנוּ נֹצֵב עַל-עֵלְתוֹ וְשָׂרִי מוֹאָב אֲתָו וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלַק מַה-דְּבַר ה':

כמו בנאום הראשון, מכריז בלעם גם בתחילת הנאום השני שאינו יכול להתבסס על קסמיו ולקלל את ישראל,

(יח) וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר קוּם בָּלַק וְשִׁמְעֵה הַצִּינָה עֲדִי בְּנוֹ צֶפֶר: (יט) לֹא אִישׁ אֶל-יִכָּזָב וּבִן-אָדָם וַיִּתְּנֶחָם הֵהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדָבָר וְלֹא יִקְיָמֶנָה: (כ) הִנֵּה בָרַךְ לִקְחָתִי וּבָרַךְ וְלֹא אֲשִׁיבָנָה:

ושוב, כמו בנאומו הראשון הוא מנמק את הדבר בכך, שהקסמים לא פוגעים ולא נוגעים בבני ישראל. מחנה ישראל נקי מאוון ומעמל של עבודת כוכבים, ורק ה' אלוקיו עמו. מאחר והנחש והקסמים לא חלים על בני ישראל, יכול העם לקום כארי ולטרוף את אויביו. גם בנאום זה אין כמעט דברי נבואה.

(כא) לֹא-הֵבִיט אֵוֹן בִּיעֲקֹב וְלֹא-רָאָה עֵמֶל בְּיִשְׂרָאֵל ה' אֶל-לֵהִי עֲמֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ: (כב) אֵל מוֹצִיאֵם מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעַפֶּת רָאֵם לוֹ: (כג) כִּי לֹא-נָחַשׁ בִּיעֲקֹב וְלֹא-קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל כְּעַתָּה יֹאמַר לִיעֲקֹב וְלִיִּשְׂרָאֵל מַה-פָּעַל אֵל: (כד) הֵן-עַם כָּלְבִּיא יָקוּם וְכָאֲרִי יִתְנַשֵּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד-יֹאכַל טֶרֶף וְדָם-חֲלָלִים יִשְׁתֶּה:

תגובת בלק חריפה הפעם יותר מאשר לאחר הנאום הראשון, והוא מחליט לנתק מגע מבלעם. (כה) וַיֹּאמֶר בָּלַק אֶל-בִּלְעָם גַּם-קֹב לֹא תִקְבְּנוּ גַם-בָּרַךְ לֹא תִבְרַכְנוּ: (כו) וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל-בָּלַק הֲלֹא דִבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כָּל אֲשֶׁר-יִדְבֹּר ה' אֲתָו אֶעֱשֶׂה:

הנאום השלישי

למרות תגובתו החריפה של בלק, הוא מוכן לנסות ולשמוע את נאומו השלישי של בלעם. ההכנות לנאום השלישי, דומות להכנות של שני הנאומים הראשונים. בלק בונה שבעה מזבחות על פי בקשת בלעם, ומקריב על כל מזבח פר ואיל. ההתבוננות על קצה המחנה של ישראל מושמטת, כשמצוין רק שבלעם נלקח אל ראש הפעור, שהיה כנראה הר המוקדש לעבודה הזרה של הפעור.

(כז) וַיֹּאמֶר בָּלַק אֶל-בִּלְעָם לִכֶּה-נָא אֶקְחֶךָ אֶל-מְקוֹם אַחֵר אוּלִי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקִבְּלוּ לִי מַשָּׁם: (כח) וַיִּקַּח בָּלַק אֶת-בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל-פְּנֵי הַיְּשִׁימֹן: (כט) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל-בָּלַק בְּנֵה-לִי בָּזָה שְׂבָעָה מִזְבְּחֹת וְהֵן לִי בָזָה שְׂבָעָה פָּרִים וְשְׂבָעָה אֵילִם: (ל) וַיַּעַשׂ בָּלַק כְּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פָּר וְאֵיל בְּמִזְבֵּחַ:

בעוד שבשני נאומיו הראשונים הלך בלעם לקראת הפגישה המקרית עם ה', נמנע כאן בלעם מללכת לקראת הנחשים שהם כנראה מזבחיותיו של בלק. הוא פורש מראש פעור והולך להתבודדות במדבר, ומצפה שם להתגלותו של הקב"ה. ואכן רוח האלוקים מפעמת בו, כפי שמוזכר בפסוק ב', **ותהי עליו רוח אלוקים.**

בשונה מנאומיו הקודמים, מתאר כאן בלעם בפסוק ד', את קרבתו לה' ואת יכולתו לחזות מחזה שדי, כשאר הנביאים. וכך מתוארת התקשרותו לקב"ה בתחילת הנאום השלישי בפרק כ"ד,

(א) וַיֵּרָא בַלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינָי ה' לְבָרְךָ אֶת-יִשְׂרָאֵל וְלֹא-הֵלֵךְ כָּפְעַם-בְּפָעַם לְקִרְאת נְחָשִׁים וַיֵּשֶׁת אֶל-הַמַּדְבָּר פָּגִיו: (ב) וַיֵּשֶׁא בַלְעָם אֶת-עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת-יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לְשִׁבְטָיו וְתֹהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים: (ג) וַיֵּשֶׁא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר נָאִם בַּלְעָם בְּנֹו בְעֹר וְנָאִם הַגֹּבֵר שְׁתֵּם הָעַיִן: (ד) נָאִם שָׁמַע אִמְרֵי-אֵל אֲשֶׁר מַחְזֶה שְׂדֵי יַחְזֶה נָפֹל וְגִלְיֵי עֵינָיִם:

לאחר הפתיח עובר בלעם לברך את ישראל. הברכה פותחת בדימוי משכנותיו הרבים של ישראל, למים הרבים שבנחלים ולשפע הצמחים הנטועים לידם. כאן לראשונה מתייחס בלעם גם לעתיד מלחמותיו של העם באויביו בכלל ובאגג מלך עמלק בפרט. בסיום נאומו שב בלעם לביטוי 'מְבַרְכֶיךָ בְּרוּךְ וְאֶרְרֶיךָ אָרוּר'. זה הביטוי שבו השתמש בלק בשולחו להזמין אליו את בלעם בפעם הראשונה.

(ה) מֵה־טֹבוֹ אֶהְיֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁפָּנֶיךָ יִשְׂרָאֵל: (ו) כְּנֹחֲלִים נָטִיו כְּגִזְתִּי עָלֶיךָ נֶהָר כְּאֶהְלִים נָטַע ה' כְּאֶרְזִים עָלֵי-מַיִם: (ז) יִזְלִי-מַיִם מִדִּלְיוֹ וְיִזְרְעוּ בְמַיִם רַבִּים וְיָרֵם מֵאֲגַל מַלְּוָו וְתִנְשָׂא מִלְּכָתוֹ: (ח) אֵל מוֹצִיאֵן מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעַפֶּת רָאִם לוֹ יֹאכֹל גֹּיִם צָרִיו וְעֲצַמְתֵּיהֶם יִגְרֵם וְחֲצִיו יִמְחֹץ: (ט) כָּרַע שִׁכְבָּ כְּאֶרֶץ וְכָלְבִּיא מִי יִקְיָמֶנּוּ מְבַרְכֶיךָ בְּרוּךְ וְאֶרְרֶיךָ אָרוּר:

על פי קריאה זו יש בנאום השלישי מעבר ממעשה הקסמים שאפיין את שני הנאומים הראשונים, לקבלת נבואה. מעבר זה מתבטא גם בתאור ההכנות לנאום, וגם בתכניו הנבואיים.

הנאום הרביעי

תגובת בלק מחריפה עוד, וכוללת את גירושו של בלעם לביתו. וכך תיארה זאת התורה,

(י) וַיִּסְרֹאֲף בַלַּק אֶל-בַּלְעָם וַיִּסְפֹּק אֶת-כַּפְּיוֹ וַיֹּאמֶר בַּלַּק אֶל-בַּלְעָם לֵקֵב אִיְבִי קִרְאֲתֶיךָ וְהִנֵּה בִרְכַּת בְּרוּךְ זֶה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים: (יא) וְעַתָּה בְּרוּךְ-לֶךָ אֶל-מְקוֹמְךָ אֲמַרְתִּי כִּבְדָּ אַכְבִּדְךָ וְהִנֵּה מְנַעַךְ ה' מִקְבֹּד:

בלעם כדרכו מצטדק, ושב על שאמר בכמה הזדמנויות קודמות, שנבואתו מוכתבת על ידי ה' ושהוא אינו יכול לסטות ממנה.

(יב) וַיֹּאמֶר בַּלְעָם אֶל-בַּלַּק הֲלֹא גַם אֶל-מִלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר-שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר: (יג) אִם-יִתֵּן-לִי בַלַּק מִלֹּא בִיתוֹ קֶסֶף וְזֶהָב לֹא אוֹכֵל לַעֲבֹל אֶת-פִּי ה' לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר-יִדְבֹּר ה' אֵתוֹ אֲדַבֵּר:

למרות שבלק מגרש את בלעם, חש בלעם שהוא חייב כנביא לתאר את יחסי ישראל ואומות העולם בעתיד. הוא ניגש לנאומו הרביעי, המוקדש כולו ליחסם של ישראל לאומות שבסביבתו. כמו בנאומו

השלישי, מציין גם כאן בלעם בפתיח בפסוק ט"ז, את היותו שומע אמרי א-ל הרואה מחזה שדי. גם נאום זה מאופיין כנבואה המתארת את מלחמותיו העתידיות של ישראל בעמים שמסביבו, כשבלעם מזכיר במפורש את מואב ובני שת, את אדום ושעיר, את הקיני ואת אשור ואת עבר. ישראל ינצח את כל אלה בעתיד.

(יד) וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לָכֵה אֶיַעֲצָךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמֶּךָ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים: (טו) וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר נָאִם בְּלַעַם בְּנוֹ בָּעֵר וְנָאִם הַגָּבֵר שְׁתֵּם הָעֵין: (טז) נָאִם שְׁמַלְעַ אֲמַר־יָאֵל וַיִּדְעַ דָּעַת עֲלִיּוֹן מִחֲזֶה שְׁדֵי יַחֲזֶה נֶפֶל וּגְלוֹי עֵינָיו: (יז) אֲרָאֲנוּ וְלֹא עָתָה אֲשׁוּרֵנוּ וְלֹא קָרֹב דְּרֹךְ כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב וְקָם שְׁבֹט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֵץ פְּאֵתִי מִזֶּאֵב וְקִרְקָר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת: (יח) וְהִלָּה אֲדֹם יִרְשָׁה וְהִלָּה יִרְשָׁה שְׁעִיר אִיֶּבִי וַיִּשְׂרָאֵל עֲשֶׂה חֵיל: (יט) וַיֵּרֶד מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שְׂרִיד מַעִיר: (כ) וַיֵּרָא אֶת־עַמְלֵק וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר רֹאשִׁית גֹּזִיִּם עַמְלֵק וְאַחֲרֵיתוֹ עֲדִי אֶבֶד: (כא) וַיֵּרָא אֶת־הַקִּינִי וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מוֹשְׁכָךְ וְשִׁים בְּסָלַע קִנְיָ: (כב) כִּי אִם־יִהְיֶה לְבָעֵר קִין עַד־מָה אֲשׁוּר תִּשְׁבֶּכָּ: (כג) וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֹיֵי מִי יִחְיֶה מִשְׁמוֹ אֵל: (כד) וְצִים מִיַּד כְּתִים וְעָנוּ אֲשׁוּר וְעָנוּ־עֶבֶר וְגַם־הָיָא עֲדִי אֶבֶד:

נאומו הרביעי של בלעם, שנשא על ידו ביוזמתו, מסכם את הופעתו אצל בלק. בלק לא נשמע עוד, ובלעם שב למקומו.

(כה) וַיָּקָם בְּלַעַם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לְמִקְוֹ וְגַם־בָּלַק הָלַךְ לְדֶרְכּוֹ:⁴

סיכום

לאחר בחינת יחס התורה לקוסם ולנביא, ולאחר שנסינו להבחין בין דרכי הפעולה השונה שלהם, בחנו לאורם את סיפורו של בלעם. נסינו לשייך את פעילותו ואת נאומיו לתכונות הקוסם ולתכונות הנביא, והראנו שפעילותו של בלעם אכן נעה בין שני קצוות אלה. בלעם מוזמן על ידי בלק כקוסם, והתנהלותו הראשונית היא של קוסם. שני נאומיו הראשונים נכפים עליו כקוסם הרוצה לקלל, שנכפה עליו לברך. שני נאומיו האחרונים נכפים עליו כנביא המנבא על ישראל ואומות העולם.

⁴ רש"י בעקבות הגמרא סבור שלפני עזיבתו, יעץ בלעם לבלק כיתד להכשיל את ישראל בחטא בעל פעור. וכך כתב על פסוק י"ד בפרקנו, לכה איעצך מה לך לעשות. ומה היא העצה? א-להיהם של אלו שונא זמה הוא, כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין קו א). תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזימה, שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם (לקמן לא, טז):